

POKUŠAJ ANALIZE ZNAČENJA GOVORA I UTJECAJA POREMEĆENOSTI GOVORA NA LIČNOST

(S aspekta čovjekova biološkog i psihološkog ponašanja)

I

Ako se pojam ličnosti prihvati kao objedinjenost svih aspekata psihičkog života čovjeka — i to kao osobita objedinjenost koja se u svakom pojedinom slučaju nameće kao jedinstvena i neponovljiva psihološka individualnost, tada će se govor unutar te slojevite strukture pojaviti kao jedan od najznačajnijih njezinih dijelova, kao jedan od onih dijelova koji suštinski tu strukturu čine prepoznatljivom, bilo djelujući na nju, bilo dopuštajući da ova djeluje mijenjajući, ili pak — vjerojatno najčešće — jedno i drugo istovremeno. Ova istovremenost djelovanja, dakle, anticipira odgovore na pitanja: hoće li govor biti obilježje ličnosti, ili će ličnost kao jedinka davati obilježje svom govoru? — jer je jasno da ti odgovori u oba slučaja glase **da** i **ne**. Stoga ovdje ostaje tek da se uoči i istakne važnost te nepobitne povezanosti djelovanja ličnosti na govor i obrnuto, iz čega pak izvire značaj govora kao takvog.

A upravo iz te neodredljivosti (ili u najboljem slučaju samo djelomične odredljivosti), neodredljivosti kvalitativne i kvantitativne proizlazi ne toliko nova sama po sebi, koliko s novih aspekata osvijetljena činjenica da je govor rastao zajedno s čovje-

kom, urastao u čovjeka i, ne odvajajući se od njega, prerastao u njegov izražaj.

Ističući sada izražaj kao osnovnu dimenziju čovjekove egzistencije postaje jasno da govor dobiva svoje značenje gotovo isključivo kao dio tog izražaja te prema tome nije obično sredstvo komunikacije (a tako smo ga najčešće skloni definirati!), nego je i izražaj sâm. Potrebno je ovdje možda ukazati da ovo »izražaj sâm« označava da niti izražaj ne vegetira parazitski kao neki izolirani način djelovanja prema nekim pravilima, nego se u strukturu uklapa po tome što ga oblikuje afektivnost, pa tek putem toga postaje prirodan i svojstven čovjeku. Osim u iznimnim slučajevima izražaj neće dakle moći biti lišen afektivnosti. Iako čovjek u svojoj težnji za izražajem obično ima jasnu koncepciju, ili smatra da je ima, upravo će afektivan izražaj biti taj koji će se najmanje povoditi njome, a najvećim će dijelom odražavati mimo nje. Postoji, prema tome, biološko pulsiranje u čovjeku koje izmiče njegovoj kontroli, a iz dubine izvire na površinu šireći smisao izgovorenog materijala daleko preko granica njegovog osnovnog i željenog značenja. S ovog aspekta postaje sporedan govor kao komunikacija, jer

nitko ne komunicira komuniciranjem radi, nego je to vid samog postojanja čovjekovog i postojanja njega kao ličnosti. »Čovjek govori da bi se odmjerio, usporedio sam sa sobom, s drugima i s drugim, da bi pokazao koliko ga je, a ne kakav je.«¹

Ishodište tom načinu postojanja (koje ne treba identificirati sa svrhom takovog postojanja) jest u spomenutom biološkom pulsiranju baziranom na jednom izvornom biološkom ritmu, pa taj ritam unatoč svoj historijskoj i individualnoj nadgradnji ostaje temelj svakom izrazu. Tako će svaki primarniji, spontaniji izraz bilo koje vrste tendirati ka tome da bude ritmičniji, pa će kao takav biti utoliko manje racionalan.

Vraćajući se ovdje opet na područje govora kao prenosnika, može se analogno ustvrditi da će govorni izraz obavještavati o ličnosti primarno putem govorne melodije, odnosno putem govornog ritma, a bez bitnog učešća artikulacije koja na ovom nivou još ostaje samo automatski praznogradni slijed pokreta.² Upravo po tome govor i stječe jednu od svojih osnovnih karakteristika, a ta je da je on univerzalan, a to govor jest onim svojim dijelom kojim istinski izvire iz čovjeka, vezuje ga za sebe, kao što vezuje i čovjeka i čovjeka.

Elementarni, biološki ritam — to gotovo da i ne treba posebno naglašavati — temelj je postojanja uopće. Nauka, međutim, još nije dala konačan odgovor o tome da li se kod čovjeka najprije javio govor ili pak muzički izraz u obliku pjevanja. No, da bi se u potpunosti uočila važnost ritma, potrebno je sada napomenuti da se u prilog ovom potonjem, tj. pojavi pjevanog oblika glasanja može istaći slijedeće: unutar ontogenetskog razvoja čovjeka nailazimo na već naučno provjerene podatke da dijete od

svih elemenata govora kao prve usvaja upravo ritam i intonaciju, odnosno melodiju govora. Nadalje, nije na odmet niti podsjetiti se kako je čovjek i danas u svakom trenutku spremniji prihvatiti jednu melodiju nego li neki likovni ili izražaj bilo koje druge vrste.

Matić potcrtava značenje ritma citirajući Hvacca: »Svaka zdrava funkcija organizma odvija se ritmički (ritam kucanja srca, ritam skupljanja mišića, ritam disanja). Ritam predstavlja zaštitni refleks, ekonomiju životne energije organizma. ... Po Pavlovu ništa nije tako karakteristično za čovječji organizam kao ritam. Zakon ritma važi i za govor. ... Poremećaji opšte motornosti i njene ritmičnosti izazivaju analogne pokrete govora.«³ Osim do sada navedenog u ovom pravcu ponešto govori i anatomska smještenost regulacije i kontrole pojedinih elemenata govora na nivou mozga. Naime, najstariji sastavni dijelovi govora pored mimike i gestike (koji su motorički ritam što sudjeluje u govoru, jer se govor razvijao uz rad i razvoj ruke) upravo su muzički elementi, jer je vrlo vjerojatno da su uvjetovani međumozgovno, tj. sjedište im je u diencefalonu koji je filogenetski najstariji dio mozga. Artikulacija u govoru nužno je stoga kasnija stečenost čiji se slijedovi kretnji vjerno i posve uklapaju u već postojeće ritmičke slijedove.⁴

II

Ponirući ovako stepenicu po stepencu dublje u čovjekovu ličnost, od sasvim psihološkog do one posve biološke srži u njemu, tj. od želje za utiskom i djelovanjem preko izražaja i afektivnosti pa sve do ritma, a uzimajući sada u obzir i značenje svake te pojedine stepenice, odjednom po-

¹ I. Skarić, 1969., op. cit., str. 1.

² Prema E. Richteru, 1967., op. cit., str. 52.

³ M. Matić, 1966., op. cit., str. 246.

⁴ Prema E. Richteru, 1967., op. cit., str. 52.

staje jasno koliku ulogu govor, baš takav kompleksan kakav jest igra u životu čovjeka, jednako kao što se istodobno može naslutiti kolikog će odjeka imati neka smetnja ili poremećaj u govoru. Nameće se smisao da poremećaj u govoru na neki način predstavlja poremećaj u osnovnom, elementarnom, izražajnom ritmu, onom što od iskona u čovjeku postoji, ritmu koji je specifično oblikovan po čovjeku. Ovako oblikovan ritam pretvara se u ritmički govor kojemu je osiguran početni impuls koji se pak nastavlja u tok, odnosno vođenje glasa od udisaja do udisaja čime se sprečava raspadanje lanca riječi.

Kako, međutim, ritam sudjeluje u neposrednoj realizaciji govora? Može se reći da je to neke vrste centralno zbivanje koje kao katalizator preobražava zatvoreni čovjekov duhovni svijet u tjelesno motorički izražaj. Govorni ritam djeluje kao regulator vremena, kao prijenosnik napetosti, on donosi zalet i forsira glas, podstiče i potpomaže izraz. Osim toga, ritam uvelike olakšava primanje poruke, jer odvodi pozornost s načina realizacije time što jednim maskiranim atakom u identični biološki sloj uspostavlja sinhronost sa sebi istovjetnim ritmom slušaoca.

U bojazni da se u ovom razmišljanju ne prijeđe u ekstrem u pravcu preuveličavanja uloge ritma, potrebno je istaći ono što se već do sada moglo zaključiti: iako je artikulacija u govoru naučenost (što ritam nikako nije), iako se ona tek uklapa u već postojeći ritam, ipak se time ne može umanjiti značaj i potreba te vještine. Već samim time što se stiče tokom razvoja, pa predstavlja nadgradnju, artikulacija postaje u izvjesnom smislu nadređena ritmu, neprestano se sukobljava s njime tvoreći tako s njim svojevrsno jedinstvo. Vrijednost artikulacije opada jedino utoliko koliko ona predstavlja napad na izražaj čovjeka namećući svoju

intelektualnu poruku. Riječ u govoru tendira da posredstvom artikulacije bude samo konvencionalan znak, pa se postavlja pitanje koliko takova automatizacija (ili bilo koja autornatizacija) može biti izražaj?

Tako ritam i artikulacija imaju zapravo suprotne pravce, pa konačna rezultanta njihova sukobljavanja daje novu vrijednost, a ta je tečan i razumljiv govor, protkan afektivnošću. Polazeći ovako od ljudskog tijela kao osnove, temelja, i čitave nadgradnje koju je čovjek sebi stvorio, čini se da je nemoguće govorni poremećaj shvatiti kao jednostavan »kvar« u jednoj od ljudskih djelatnosti. Naprotiv, bilo na kom nivou da je lokaliziran, ili čak bilo u kom stupnju da je izražen, govorni poremećaj uvijek ukazuje na mogućnost prisustva dvaju paralelnih hendikepa. Jedan od njih je smanjena mogućnost komuniciranja s okolinom, koja često dovodi do mučnih situacija u svakodnevnom životu i radu. Drugi seže mnogo dublje u ličnost, dovodi do duboko unutrašnjih kataklizmi, izaziva sukob čovjeka sa samim sobom, stvara raskorak između htijenja i mogućnosti. Ova se dva hendikepa i preklapaju, pa je u točki njihove interferencije govorni poremećaj najizraženiji.

Još uvijek je nepoznato kako zapravo dolazi do prekida i razbijanja elementarnog životnog ritma, a time ujedno i govornog ritma. Prilično oprezno nabrajaju se neki mogući faktori-uzročnici: preveliki zahtjevi socijalne okoline, krivi uzori, trajna duševna opterećenja, traume u ranom djetinjstvu, itd. itd., ali čini se da su to sve samo oni podmetači koji »izbacuju vlak s kolosjeka«, odnosno igraju ulogu neposrednih povoda. Sigurno je jedino da postoji plodno tlo, tj. predispozicija na koju nailaze mogući faktori. Ali, ne ulazeći dalje u ovu analizu, zanimljivije je ovdje zadržati se na simptomima koje izaziva prekid ritma. Upadljivo je pri-

sutna činjenica da prekid u elementarnom ritmu kao malo koja druga smetnja (anatomskog karaktera npr.) dovodi do teške i vrlo duboko ukorijenjene poremećenosti, i to govora u cjelini. A takova je slika poremećenog govora poznata pod nazivom mucanje. Suprotno tumačenjima da je prekid u ritmu jedan od simptoma mucanja, Richter tom simptomu pridaje karakter uzročnosti, kad kaže: »Može se pretpostaviti da je jedan od uzroka mucanja poremećeni ritam sa siromaštvom izražaja.«⁵ Isti autor navodi i jedno vrlo zanimljivo mišljenje: žene su u svojim kretnjama graciozne i mekane, one osim toga već na osnovi svoje biološke zadaće posjeduju usklađeniji i snažniji vlastiti ritam. Autor izvodi zaključak da se uslijed ovih okolnosti kod žena mnogo rjeđe javlja mucanje najtežeg stupnja, i da u ovome leži objašnjenje što općenito ima daleko manje ženskih nego muških mucavaca.^{6, 7}

III

Nije potrebno da se još jednom detaljno nabrajaju svi oni simptomi koji ulaze u sindrom mucanja, jer je ta slika, pretpostavljamo, opće poznata. Ono što je bitno, to je zapravo međusobni odnos tih simptoma, odnos prema tim simptomima, kao i metode obrane mucave osobe.

Unutrašnje sukobe do kojih vodi prekid u elementarnom ritmu čovjek nije sposoban da rješava sâm. Uzrok tome je nesposobnost ovladavanja nečim posve biološkim: onom refleksnom podlogom koja je razorena posredstvom prekida u ritmu, a iz koje je govor proistekao. Pokušaji ovladavanja nad tim refleksnim pulsiranjem, uspostavljanja reda i ponovne organizacije u tom razgrađe-

nom najdubljem sloju, vjerojatno će zauvijek ostati samo pokušaji, u najboljem slučaju samo djelomično ili privremeno uspješni. Zato se opet na ovom području najviše i najglasnije govori o posljedicama koje izaziva tako poremećeni govor, pa se i pojam logofobije također gotovo isključivo vezuje uz mucanje. I zaista, spoznaja o nemoći da se učini nešto zadovoljvaajuće u tom pravcu prvi je kamen što pokreće »lavinu«; iz te spoznaje lančano se razvija niz novih patoloških simptoma. Tako npr. mnogi autori u svojim istraživanjima govore o anticipatornom naporu kao onom činiocu koji dovodi do neuspjeha u tečnom govorenju, što znači da vjerovanje u poteškoću govora trenutno dovodi do blokiranja neposredno prije same realizacije. Joseph Sheehan objasnio je ovaj anticipatorni napor kao konflikt između istovremenog poriva i odbijanja govorenja,⁸ što svakako ukazuje na to da govor kao mogućnost ne može nikada biti odbačen. Naprotiv, djelotvorni su dokazi koji mogu potvrditi suprotno: sve popratne pojave, pojave da jedan poremećaj izaziva drugi (u slučaju mucanja poznato da to mogu biti razni poremećaji izgovora, poremećaji glasa, tempa govora, brzopletost, manifestacije u obliku tikova, itd.), zatim izbjegavanje socijalnih situacija, razne vrste neprihvatljivih oblika ponašanja, odbijanje suradnje, ili čak odbijanje govorenja opće — sve to nikako ne znači odbacivanje govora, već su to više ili manje svjesni oblici borbe za govor.

* * *

Koliku dragocijenost govor predstavlja u životu čovjeka, koliko je to dio njegova izraza i djelovanja, može potkrijepiti i činjenica da se logo-

⁵ E. Richter, 1967., op. cit., str. 54.

⁶ Ibid., str. 53.

⁷ Iz literature je poznato da je omjer muških mucavaca prema ženskim 3:1 do 36 mjeseci života i da kasnije raste na 8:1.

⁸ S. Adler, 1966., op. cit., str. 31.

fobija može razviti i onda kada uopće nema nikakvih govornih smetnji. Gotovo da su jednake relacije od značajnog smanjenog govornog izraza do normale, kao i od normale do posebne vještine govorenja. U slučajevima gdje uvjeti i okolina zahtjevaju posebnu vještinu govorenja, nije rijetkost da čovjek koji svakodnevno normalno saobraća i dobro se služi govorom, odjednom ispolji znakove straha, a putem toga i znakove govornih smetnji. Što su pak zahtjevi okoline veći i uporniji, to će i taj strah biti veći, latentno će se širiti da bi se na kraju pretvorio u pravu logofobiju. U američkoj literaturi opisane su posebne škole s programom za uspostavljanje vještine govorenja u slučajevima straha od javnog nastupa («strage fright»), kad se poteškoće javljaju kao perzistirajući loš odgovor uzrokovan mal-adaptacijom osobe. Način rada u otklanjanju ovog straha nazvan je procedurom terapijske desentizacije.⁹ Navedeni naziv ukazuje pri tom na to da se metodski put sastoji u postepenom uvođenju stresnih faktora i to nikada tolikog intenziteta da bi izazvali puni odgovor.¹⁰

IV

Indiferentnost prema nemogućnosti govornog izražaja, dakle, gotovo da i ne postoji, te će upravo to saznanje biti ona polazna točka s koje treba da krene svaka terapija, svako ponovno građenje. U rijetkim slučajevima kada je ipak prisutna, takova indiferentnost rezultat je općenito poremećene mogućnosti stvaranja slike o sebi samome, ili je znak nedovoljno razvijenih motiva, nezdrave okoline ili nekih drugih jačih patoloških utjecaja. Upravo zbog ovakvih utjecaja varira i svijest o prisutnosti govornog poremećaja, pa tako

samo u ekstremnim slučajevima susrećemo ljude s težim govornim poremećajima kojih uopće nisu svjesni. Obrnut slučaj, kada je duševna potištenost nesrazmjerno velika u odnosu na neki manji govorni poremećaj, mnogo je prirodniji i svojstveniji čovjeku, mada također može biti odraz patologije ličnosti, no drugog tipa.

Prema tome, već bilo koji stav prema govoru znači borbu za govor: čovjek će se uvijek boriti za ono što je tako dugotrajnim i mukotrpnim putem od sasvim biološkog i refleksnog u sebi izgradio u svoj izražaj, borit će se ponekad i začuđujućom nam žestinom. Ova se borba ne svodi samo na pohađanje logoterapije (premda se možemo zapitati odakle nekada silna upornost u tome?), pa je potrebno umjeti prepoznati je ma u kom da se vidu ispoljila. »Govor se deducira iz zakonitosti čovjekova psihološkog i biološkog ponašanja, iz njegova ritma, glasa, senzorike, potrebe za komuniciranjem i njegove razvijene sposobnosti za komuniciranje; iz čovjekove sposobnosti percipiranja i organiziranja sebe i oko sebe.«¹¹

Sumirajući sada, može se na kraju reći slijedeće: kidanje suvislosti govora putem kidanja biološkog elementarnog ritma nesumnjivo će biti i kidanje dijela cjelokupne egzistencije jedinice. Pokušaj spajanja prekinute niti, vraćanja govoru onog najživotnijeg i vraćanja čovjeku onog najvlastitijeg, pokušaj je koji treba poći upravo od ugrožene ili razorene biološke osnove. A vraćajući najmanjim govornim jedinicama ritam, melodiju i afektivnost kao njihove najprirodnije komponente, moći ćemo biti sigurni da će put građenja kompleksnog govora biti upravo onaj dugotrajan i mukotrpan put kojim je

⁹ J. N. Grossberg, 1965., op. cit., str. 285.

¹⁰ Vidi opširnije u citiranom djelu.

¹¹ I. Škarić, 1967., op. cit., str. 50.

nekada davno čovjek pošao da bi se tako u jednoj točki historije izdigao iznad svih živih vrsta u trenutku kada je postao homo loquens.

Naš problem stoga nije podastrijeti čovjeku neko rješenje izvana, ukoliko takovog rješenja uopće ima — naš je problem izazvati čovjeka da intimno u sebi ponovi onu istu bor-

bu, a zadatak nam je da je tada zna- lački usmjerimo. Potrebno je, dakle, s mnogo intuicije pristupiti neke vrste rekonstrukciji ličnosti putem rekonstrukcije same čovjekove borbe. Jer, kao što je i borba za egzistenciju već egzistencija sâma, tako i borba za govor može već biti govor sâm.

LITERATURA

- ADLER, Sol: *A Clinician's Guide to Stuttering*, Charles Thomas Publisher, Springfield, Illinois, USA, 1966.
- DIFTERDAROVIC, Almasa: O afektivnom izrazu, časopis »GOVOR«, Zavod za fonetiku Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1967., br. 2.
- GROSSBERG, John N.: *Behavior Therapy in a Case of Speech Phobia (»Stage Fright«)*, Journal of Speech and Hearing Disorders, ASHA, Danville, Illinois, 1965., br. 3.
- MATIC, Miodrag V.: *Logopedija*, skripta, Viša škola za specijalne pedagoge, Beograd, 1966.
- RICHTER, Erwin: *Rhythmus als ausdrucksförnder Faktor in der Uebungsbehandlung des Stotterns*, časopis »DIE SPRACHHEILARBEIT«, Arbeitsgemeinschaft für Sprachheilpädagogik, Hamburg 1967., br. 2.
- STANČIĆ, Vladimir: *Psihologija osoba s oštećenjima govora i glasa*, (skripta) Visoka defektološka škola, Zagreb, 1966.
- ŠKARIC, Ivo: *Govori u sukobu*, časopis »GOVOR«, Zavod za fonetiku Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1967., br. 2 (str. 31 do 53).
- ŠKARIC, Ivo: *Govor, čovjek i univerzum*, Encyclopedia moderna, Institut za filozofiju znanosti i mir JAZU, Zagreb, 1969., br. 8.

Marta Zdenković — Zagreb

AN ATEMPT OF ANALYSIS OF THE ROLE OF SPEECH AND INFLUENCE OF SPEECH DISORDER ON PERSONALITY

Summary

In this work relations speech — personality, speech — expression and expression — affectivity are determined first. Then notions and functions of biological rhythm, speech rhythm and rhythm and articulation relations are also described. The role of speech disorder existence caused by defectiveness of elementary biological rhythm is particularly emphasized. The destruction of speech intelligibility caused by the destruction of elementary biological rhythm will undoubtedly be the reason of destruction of personality wholeness of an individual.

Speech as possibility, however, can never be rejected, and indifference to the possibility of speech expression hardly exists. This idea must be the basic and starting point in any therapy of speech disorders. Man will always defend the values that he has built up in himself during the long and troublesome evolution from the period of his completely biological and reflex status to the moment of history when he overcame all living species becoming homo loquens. Our aim is not to offer a man an external solution, if there is any at all, our aim is to provoke a man to repeat intimately the same evolutionary struggle being skilfully guided by the therapist. It is necessary, with the great powers of intuition, to reconstruct the personality by means of reconstruction of the man's internal struggle. For, as the struggle for existence is existence itself, so the struggle for speech can be speech itself.